

LES EPÍSTOLES FARCIDES DE SANT ESTEVE EN OCCITÀ: UNA APROXIMACIÓ MUSICAL

JOAN MARIA MARTÍ MENDOZA

Societat Catalana de Musicologia

RESUM

Les epístoles farcides de sant Esteve en occità van ser una de les primeres expressions musicals en la llengua vernacla en la música litúrgica. Els seus orígens són coetanis als de les del nord de la França medieval i són les que originaran la tradició en català. A diferència d'aquestes altres llengües, a més del picard i el llatí, les epístoles farcides de sant Esteve en occità van perdurar al llarg dels segles, van sobrepassar amb escreix l'època medieval i es troben testimonis de la seva pràctica i cant fins al segle XIX a Aix de Provença.

En l'article s'estudien les onze fonts, dues d'elles redescobertes en la recerca. Es tracta d'un manuscrit d'Agén i d'una transcripció de la font de Riols, avui perduda, publicada en un article de premsa local, que havien passat a l'oblit des del segle XIX, essent fins ara desconegudes pels diferents autors que han estudiat els textos d'aquestes fonts en els segles XX i XXI.

Així mateix, s'estableix la relació dels dos textos dels arquetips respectius, ja que hi ha fonts que contenen els textos d'ambdós.

PARAULES CLAU: epístola farcida, farsa, trop, llengua vernacla, sant Esteve, música medieval, litúrgia, música sacra, occità.

THE FARSED EPISTLES OF SAINT STEPHEN IN OCCITAN: A MUSICAL APPROACH

ABSTRACT

The farsed epistles of Saint Stephen in Occitan were one of the first musical expressions in vernacular language in liturgical music. Their origins are contemporaneous with those of northern medieval France and they gave rise to the tradition in Catalan. As opposed to the case of other languages, including Picard and Latin, the farsed epistles of Saint Stephen in Occitan endured for centuries, far beyond the medieval period, and evidence of their practice and singing is found up to the 19th century in Aix-en-Provence.

This article considers the eleven sources in Occitan language, two of which were re-discovered in the course of this research. These two new sources are an Agen manuscript and a transcription of a now lost Riols source published in a local press article, which had been forgotten since the 19th century and had remained unknown to the various authors who have studied these sources' text and music in the 20th and 21st centuries.

Additionally, the relationship between the two texts of the respective archetypes is established since there are sources that contain the texts of both.

KEYWORDS: farsed epistle, farced epistle, troped epistle, trope, vernacular, Saint Stephen, medieval music, liturgy, sacred music, Occitan.

Estudiar les epístoles farcides de sant Esteve en occità és tractar la provenença de les seves homòlogues catalanes. Tot i que se'n desconeix l'origen, ja se'n troben en manuscrits de finals del segle XII i principis del segle XIII.

Un dels primers autors a tractar les epístoles farcides de sant Esteve en llengua occitana va ser François Just-Marie Raynouard en el segon volum de la seva obra *Choix des poésies originales des troubadours*, de 1817, en què ens presentava una epístola farcida de la qual ens indicava que provenia de la catedral d'Ais de Provença i que tenia poques variacions amb la d'Agen.¹ Aquesta transcripció és la que generalment s'ha pres com a model en tractar l'epístola farcida d'Ais de Provença, de la qual s'ha perdut l'original de 1655 (*terminus post quem*), i també de la d'Agen, de la qual trobem més informació en un altre autor, Pontier d'Aix, que edità el 1819 a Marsella un llibret titulat *Leis planchs de sant Esteve*,² que es pot considerar una separata de la publicació prèvia d'un article homònim escrit també per Aix el mateix any 1819, en la revista *La Ruche Provençale*.³

Unes dècades després, el 1871, Léon Gaudin va publicar un breu estudi que donava a conèixer les dues epístoles farcides de sant Esteve en occità que conté el còdex 120 de la biblioteca municipal de Montpeller (MObm120a i MObm120b).⁴ Aquest estudi va motivar que un altre erudit, Gaston Paris, publicés dos articles sota el títol homònim «Une épître française de Saint Etienne copiée en Languedoc au XIIIe siècle». El primer a la revista *Romania* el 1872,⁵ en què exposava que, per la seva construcció gramatical i tipus de rimes, l'epístola MObm120a era la traducció d'un text francès llavors desconegut. En el segon, publicat també a la revista *Romania* del 1881,⁶ aportava un text francès (BnF1555) de data posterior a

1. François Just-Marie RAYNOUARD, *Choix des poésies originales des troubadours*, vol. 2, 1817, p. CXLVI-CXLVIII i p. 146-161.

2. Pontier d'AIX, *Leis planchs de sant Esteve*, 1819.

3. Pontier d'AIX, «Leis planchs de sant Esteve», *La Ruche Provençale*, vol. 2 (1819), p. 209-218.

4. Léon GAUDIN, «Épîtres farcies inédites de la Saint-Etienne en langue romane», *Revue des Langues Romanes*, vol. 2 (1871), p. 133-142.

5. Gaston PARIS, «Une épître française de Saint Etienne copiée en Languedoc au XIIIe siècle», *Romania*, vol. 1, núm. 3 (1872), p. 363-364.

6. Gaston PARIS, «Une épître française de Saint Etienne copiée en Languedoc au XIIIe siècle», *Romania*, vol. 10, núm. 37-38 (1881), p. 218-223.

l'occità, i establia el vincle entre ambdós textos, indicant que procedien del mateix arquetip d'epístoles farcides de sant Esteve en francès, que jo anomeno FRA-X.⁷

Després d'aquests articles, caldrà esperar gairebé un segle, fins a la dècada dels setanta del segle xx, quan va ressorgir l'interès pel text d'aquestes epístoles i es van publicar diversos articles i estudis. La gran majoria se centren bàsicament en l'estudi filològic del text, com les *tesi di laurea* (treballs de fi de grau) dirigides pel professor D'Arco Silvio Avalle de la Universitat de Torí: *Le epistole farcite di Santo Stefano in lingua d'oc*, d'Elvira Tuninetti (curs 1971-1972) o *Tre epistole farcite di Santo Stefano in francese*, de Colette Orad Luchesi (curs 1972-1973), en la qual també aborda les epístoles farcides de sant Esteve en occità, per posar-ne alguns exemples.

És també en els anys 1973 i 1974, quan Victor Saxer publica el seu estudi en dos articles: «L'épître farcie de la Saint-Étienne "Sesta Lesson": inventaire bibliographique», en la revista *Provence Historique*,⁸ en què presenta totes les mostres d'epístoles farcides que contenen aquest vers i conegudes fins llavors, tant amb text occità (arquetip Occ-X) com català. Un any després i en la mateixa revista, publica l'article «L'épître farcie de la Saint-Étienne "Sesta Lesson": édition critique et étude historique»,⁹ en el qual estudia les diferents mostres, fa una anàlisi musical i dona a conèixer l'epístola T0m927, que prové de la zona de Tolosa i que actualment es troba a la biblioteca municipal de Tours.¹⁰

L'any 1977 es va publicar l'estudi de Barbara Spaggiari, que, juntament amb el de Saxer, esdevé de cabdal importància per a l'aprofundiment filològic de les epístoles farcides de sant Esteve en occità i les seves derivades, les farcides en català. L'article «La poesia religiosa anonima catalana o occitanica» es publicà en la revista *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa: Classe di Lettere e Filosofia*.¹¹ En aquest, l'autora realitza un estudi acurat sobre diferents textos poètics religiosos escrits en català i/o occità, i entre aquests, les epístoles farcides de sant Esteve. En el seu estudi aporta un índex de fonts llavors conegudes amb noves incorporacions a les de Saxer, a més d'una base bibliogràfica i la realització de la que seria l'edició crítica del text. L'any 2018 publica una revisió del seu text de 1977¹² i completa les

7. Per conèixer la classificació de les fonts de les epístoles farcides de sant Esteve en les diverses llengües, remeto a Joan Maria MARTÍ MENDOZA, «Las epístolas farcidas de san Esteban: una perspectiva», a Maricarmen GÓMEZ MUNTANÉ (ed.), *Santos y reliquias: Sonido, imagen, liturgia, textos*, 2022, taula 3, p. 339-340.

8. Victor SAXER, «L'épître farcie de la Saint-Étienne "Sesta Lesson": inventaire bibliographique», *Provence Historique*, vol. 23, fasc. 93-94 (1973), p. 318-326.

9. Victor SAXER, «L'épître farcie de la Saint-Étienne "Sesta Lesson": édition critique et étude historique», *Provence Historique*, vol. 24, fasc. 98 (1974), p. 423-467.

10. Victor SAXER, «L'épître farcie de la Saint-Étienne "Sesta Lesson": édition critique et étude historique», *Provence Historique*, vol. 24, fasc. 98 (1974), p. 444.

11. Barbara SPAGGIARI, «La poesia religiosa anonima catalana o occitanica», *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa: Classe di Lettere e Filosofia*, sèrie III, vol. VII, núm. 1 (1977), p. 219-250.

12. Barbara SPAGGIARI, «La poesia religiosa anonima, qualche decennio dopo», a Vicenç BELTRAN PEPIÓ et al. (ed.), *Ramon Llull, els trobadors i la cultura del segle XIII*, 2018, p. 193-218.

epístoles catalanes amb la incorporació de l'epístola de Rupia trobada a l'Arxiu Diocesà de Girona per mossèn G. Roura i publicada el 1978.¹³

LES FONTS

En el transcurs d'aquest article es presenten les onze fonts que s'han conservat de les epístoles farcides de sant Esteve en occità, de les quals dues són retrobades des del segle XIX (Riols i AGad91J3), i que es poden afegir als estudis dels autors precedents. Del total d'aquestes fonts, nou les podem estudiar directament dels originals o en transcripcions d'abans del segle XIX. Les altres dues han estat publicades en els respectius articles que consideraré font original, ja que s'han perdut els manuscrits originals i sols en resta la lletra sense música transcrita en aquests articles (CCad i Riols).

Malauradament, d'aquestes onze fonts, solament dues conserven la música íntegrament i són manuscrits originals. Una tercera font (còpia del segle XVII) conté la música de la primera estrofa de la farsa i el primer vers de la segona.

Com es pot observar en les taules 1, 2 i 3, aquestes onze mostres són molt diverses quant a cronologia. S'abasta des de finals del segle XII i principis del segle XIII (FRm1 i AGad91J3) fins al segle XIX (AIai), on se'ns indica que la seva pràctica encara estava en ús en la catedral d'Ais de Provença.

TAULA 1
Manuscrits conservats que contenen el text de la farsa en occità sense música

<i>Signatura</i>	<i>Sigla</i>	<i>Títol</i>	<i>Conservació</i>	<i>Procedència</i>	<i>Data</i>	<i>Foli inici</i>	<i>Foli final</i>
1	FRm1	<i>Sacramentaire</i>	Mediateca Villa Marie (Frejús)	Frejús	Finals s. XII - principis s. XIII	105r	105r
Méjanes 14	AIm14	<i>Martirologi d'Adon</i>	Biblioteca Méjanes (Ais de Provença)	Ais de Provença	<i>Post quem 1375</i>	168v	169v
Nal 754	BnF754	<i>Liber Hymnarium cum glosa</i>	París	Zona del Rosselló	S. xv	48r	48v
927	TOm927	<i>Drames liturgiques et légendes hagiographiques en vers français</i>	Biblioteca municipal de Tours	Zona del Rosselló	S. XIII	229v	229v

FONT: Elaboració pròpia.

13. Gabriel ROURA GÜIBAS, *Una nova versió de l'epístola farcida de Sant Esteve*, 1978.

TAULA 2
Manuscrits conservats que contenen el text de la farsa en occità amb música

<i>Signatura</i>	<i>Sigla</i>	<i>Títol</i>	<i>Conservació</i>	<i>Procedència</i>	<i>Data</i>	<i>Notació</i>	<i>Pauta</i>	<i>Foli inici</i>	<i>Foli final</i>
Fr. 24954	BnF24954	<i>Vie du Saint Honorat</i>	Biblioteca Nacional de França (París)	Ais de Provença	Finals s. XVII - principis s. XVIII	Particular (imitació quadrada)	Pentagrama	233r	235v
Ms 120	MObm120a	<i>Fragmenta liturgica</i>	Mediateca Central Emile Zola (Montpellier)	Saint-Guilhem-le-Désert	1a meitat s. XIII	Aquitana de transició a quadrada ¹⁴	Pentagrama	13r	16v
Ms 120	MObm120b	<i>Fragmenta liturgica</i>	Mediateca Central Emile Zola (Montpellier)	Saint-Guilhem-le-Désert	1a meitat s. XIII	Aquitana de transició a quadrada	Pentagrama	17r	20r

FONT: Elaboració pròpia.

TAULA 3
Transcripcions modernes sense música d'epístoles avui perdudes

<i>Signatura</i>	<i>Sigla</i>	<i>Títol</i>	<i>Conservació</i>	<i>Procedència</i>	<i>Data</i>	<i>Font secundària</i>	<i>Pàg.</i>
91-J-3	AGad91J3	<i>Processional</i>	Agen, Archives Départementales du Lot-et-Garonne	Agen	Finals s. XII - principis del s. XIII	<i>Recueil des pieces qui servent de preuves pour l'histoire d'Agen. (Supplement)</i>	s/n
—	Alai	<i>Usuel</i>	Perdut	Ais de Provença	1655	<i>Les planchs de Sant Esteve. P. d'Aix</i>	4-8
—	Riols	<i>Livre de notes de B. Cabrol</i>	Perdut	Riols	1597-1620	«Un livre de Raison». <i>Bulletin de la Comission archéologique de Narbonne</i> . 1897. 1er semestre. b. Sahuc.	221-278
—	CCad	<i>Textes religieux</i>	Archives Départementales de l'Aude (perdut)	Rosselló	S. XVI	«La plainte de Notre-Dame...» <i>Romania</i> : T. 28	426-433

FONT: Elaboració pròpia.

14. Diferencio entre notació aquitana tardana i notació aquitana de transició a quadrada, ja que en les dues mostres conservades en el manuscrit MObm120a i MObm120b, el sistema de notació utilitza

FILIACIONS

En el diagrama de filiacions que segueix (figura 1), tenim dos arquetips que generen les epístoles farcides en occità conegudes actualment. Un és l'*stemma* Fra-X, que, com s'ha comentat anteriorment, conté l'epístola farcida en francès BnF1555 i la traducció a l'occità del text en MObm120a. Aquesta epístola en occità es podria considerar com a única en la seva música, que és diferent de les que varien la melodia de l'himne *Veni creator spiritus*; és completament original. Si observem el diagrama de filiacions, veurem que aquesta epístola es relaciona amb dues fonts més escrites en occità: Riols i BnF754, amb les quals, com es veurà en aquest article, comparteix alguns versos de la primera estrofa. En el còdex en què trobem la font MObm120a, hi trobem també, tot seguit, una altra font de l'epístola en occità, però aquesta font pertany a l'altra família d'epístoles en occità, Occ-X, en la qual es varia la música de l'himne *Veni creator spiritus* MObm120b.

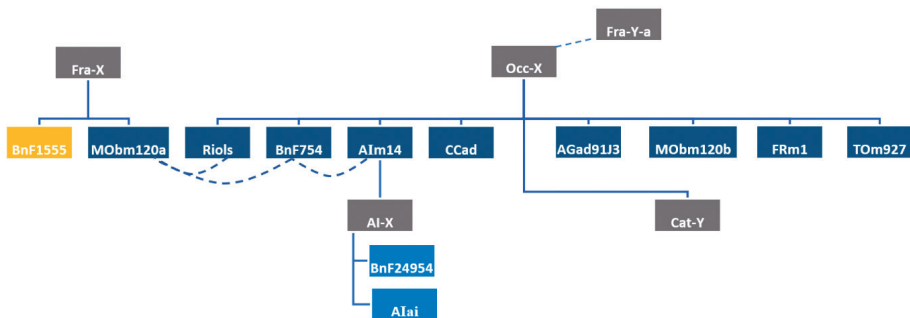

FIGURA 1. Diagrama de filiacions de les mostres en occità.
FONT: Elaboració pròpia.

El principal arquetip d'epístoles en occità, quant a nombre de mostres es refereix, és l'Occ-X, al qual pertanyen totes les epístoles que contenen el verset «Sesta lesson», la melodia del qual es basa en la de l'himne *Veni creator spiritus*. D'aquest gran grup també deriva l'arquetip Cat-Y, que genera el text de les epístoles en català. D'aquesta família en occità disposem de dues epístoles amb música

tant la grafia pròpia de l'aquitana tardana com la de la notació quadrada indistintament per als mateixos neumes, com succeeix amb les Clivis, que les trobem escrites en els dos sistemes representant les mateixes notes en frases melòdiques iguals, per exemple. Empro *aquitana tardana* per als manuscrits que no fan servir simbologia de notació quadrada, com el LEac23, del segle XIV. Aquest tipus de notació tardana també la trobem en el tractat *l'Arte de canto llano y contrapunto y canto de órgano con proporciones y modos brevemente compuesta y nuevamente añadida y glosado*, de Gonçalo Martínez de Bizcargui, del 1538, on trobem les indicacions per interpretar aquestes notacions en l'apartat *Conocimiento para los puntos de una regla* (cap. 31). Per tant, ens dona la idea que aquesta notació, que a Occitània va començar a desaparèixer en favor de la quadrada al segle XIII, continuava vigent en la península Ibèrica, amb més o menys acceptació, durant el segle XVI, tal com ens demostra el tractat de Bizcargui del segle XVI.

i text: BnF24954 i MObm120b. La importància d'aquestes dues mostres rau en la separació temporal que hi ha entre elles, que és de gairebé quatre-cents anys, i això ens permet observar com la melodia del segle XIII que es localitza a Saint-Guilhem-le-Désert es reproduceix, amb variacions lògiques produïdes pel pas del temps, a Ais de Provença.

De l'epístola farcida de sant Esteve d'Ais de Provença podem considerar tres mostres diferents: AIm14, AIai i BnF24954. La més antiga d'elles és AIm14, que generalment es data el 1318, que és l'any que es va escriure el martirologi que dona nom al manuscrit que la conté, però, com bé indica Victor Saxer,¹⁵ cal posposar la data de còpia de l'epístola, ja que entre el martirologi i l'epístola hi ha una butlla del papa Gregori XI del 25 de maig de 1375. Per tant, la data aproximada d'inclusió de l'epístola al manuscrit —que no de la seva pràctica— cal indicar-la *terminus post quem* 1375. Aquesta font de l'epístola no va acompanyada de música, però és presumible, tant per la família de farsa a la qual pertany el text, com per les mostres posteriors que ens han arribat i també per les informacions que tenim de la seva interpretació. El text occità es pot cantar seguint i adaptant la melodia de l'himne *Veni creator spiritus*.

En el diagrama de filiació (figura 1) s'inclou en color gris l'epístola de l'Usuel d'Ais de Provença (AI-X) de 1655 (avui perdut), que aporta una modernització del text occità i, com a derivades d'aquest, les dues altres mostres diferents que ens han arribat d'Ais de Provença: AIai i BnF24954. L'explicació que ens aporta aquesta última mostra no indica que hagi estat extreta directament de l'Usuel d'Ais, però, per la seva gran semblança, es pot deduir que ambdues hi estan relacionades.

En referència a l'epístola farcida d'Ais de Provença de 1655, trobem un estudiós menys conegut que Raynouard, de nom Pontier d'Aix. El seu text ens explica com es cantava l'epístola farcida de sant Esteve a Saint-Sauveur, l'església metropolitana d'Ais de Provença. L'autor compara el text del segle XIV (AIm14) amb un text copiat el 1655 (AIai). En llegir-los, s'observa que hi ha petites diferències de transcripció de la mostra AIm14 entre Raynouard i Aix, essent aquest segon autor el més fidel al manuscrit original.

Quant al text copiat de 1655, Aix indica que l'ha extret d'un *usuel* en què va ser escrit després de 1655. Com a *usuel*, es refereix a un *liber usualis*, a un ordinari o consuetat de la catedral d'Ais de Provença. Segons ens explica Aix, la interpretació del cant de l'epístola farcida de sant Esteve a Ais de Provença es realitzava de la manera següent:¹⁶

On chante tous les ans, au jour de sa fête, sur les sept heures du matin, dans l'église métropolitaine de la ville d'Aix, avec un concours étonnant de monde; pendant une grand'messe, dite la messe du Peuple, qu'on y célèbre dans une chapelle dédiée à ce même Saint, ce qui se fait de la manière suivante. Quand on est parvenu à

15. VICTOR SAXER, «L'épître farcie de la Saint-Étienne "Sesta Lesson": édition critique et étude historique», *Provence Historique*, vol. 24, fasc. 98 (1974), p. 444.

16. PONTIER D'AIX, *Leis planchs de sant Esteve*, 1819, p. 11.

l'èpître de cette messe, un ecclésiastique, revêtu de son habit de chœur, monte dans la chaire à prêcher, vis-à-vis de laquelle va se placer le soudiacre servant à cette messe; et après s'être salués l'un et l'autre (ce qu'ils observent encore après avoir fini), ils chantent alternativement, savoir: le soudiacre, une certaine portion de l'èpître du jour sur un ton particulier à cette èpître, et l'ecclésiastique qui est en chaire, un couplet de ce cantique sur celui du *Veni Creator*.

Sobre la pràctica del cant de l'èpístola farcida a Aix de Provença tenim altres testimonis. Un d'ells és el de Rouard en el seu llibre *Notice sur la bibliothèque d'Aix, dite de Méjanes*, de 1831, en el qual ens descriu el mateix:

[...] cet usage jusqu'ici, et il se pratique encore tous les ans de 26 décembre, jour de S. Étienne, à la messe dite du peuple, qui s'y rend en foule dès 7 heures du matin. Lorsqu'on est parvenu à l'èpître, un ecclésiastique en habit de chœur monte en chaire, et le sous-diacre qui sert à cette messe, vient se placer vis-à-vis, l'auditoire étant entre deux. Après s'être salués mutuellement (ce qu'ils observent encore à la fin), ils chantent alternativement, savoir le sous-diacre une partie de l'èpître du jour sur un ton particulier à cette èpître, tirée des ch. VI et VII des Actes des Apôtres, et l'ecclésiastique qui est en chaire, un couplet de cette complainte sur l'air du *Veni Creator*.¹⁷

Com es pot observar, tant Aix com Rouard fan una descripció molt semblant. A més, les seves explicacions són gairebé equiparables a un tercer text conservat, la font BnF24954, que data del segle XVII, en què podem llegir el següent:¹⁸

Les Plans de Sant Esteve, qu'on chante annuellement à saint Sauveur métropole de cette ville d'Aix à la messe du peuple qui se dit à sept heures au matin d'abord après matines.

Le 26 xme jour de la feste de saint Estienne, le sous-diacre qui sert à la ditte grande messe se plasse dans la nef au bout du banc des consuls et entone l'èpître et quand il a dit un verset, un bénéficiar placé dans la chaire du prédicateur chante sur le ton du *Veni creator spiritus* un verset des dits plans où complaints et ils continuent de même alternativement jusques à la fin de l'èpître dont les présentes complaints sont une paraphrase en ancien provençal et en vers.

Davant les similituds dels tres textos, sorgeix el dubte de si els autors vuitcentistes coneixien el text de BnF24954 i el van parafrasejar, o potser Rouard es basa en el text d'Aix, o veritablement aquests dos autors ens expliquen realment el que succeïa a la catedral d'Aix de Provença la primera meitat del segle XIX i l'enorme coincidència solament és fruit de la descripció d'una mateixa situació o fet: el cant de l'èpístola farcida de sant Esteve a Saint-Sauveur.

17. Étienne ROUARD, *Notice sur la bibliothèque d'Aix, dite de Méjanes*, 1831, p. 296.

18. Paul MEYER a «Société agricole, scientifique et littéraire des Pyrénées-Orientales XIVe volume - Perpignan, 1867. In-8°, 256 pages et plusieurs planches», *Revue des Savantes des Départements*, IV série, vol. 5 (1er semestre 1867), p. 298, data aquest text manuscrit el 1665.

Per intentar respondre a aquest punt, he comparat les tres transcripcions de l'epístola farcida de sant Esteve en qüestió: la de BnF24954, la proposta d'Aix i la de Rouard. Així, doncs, tenim que el text BnF24954 i la versió dels vuitcentistes és molt similar i amb poques diferències en els mots com, per exemple, en el segon vers de la segona estrofa la font BnF24954 diu: «das Sants Apouestos *parlaren*», i els d'Aix i de Rouard escriuen «das Sants Apouestos *trataren*». Un cop feta la comparativa, es palesa que els textos d'Aix i Rouard són gairebé exactes. Davant d'aquest fet, sorgeix un nou dubte de si realment Rouard, l'any 1831,¹⁹ transcriví el seu text directament de l'original o copià el ja transcrit per Aix el 1819.²⁰

La taula 4 ens dona la resposta, hi trobem els textos que manquen en una transcripció o en l'altra ressaltats en negreta. Comparant-les, tenim que tant la versió de BnF24954 com la dels vuitcentistes són iguals fins a l'estrofa 13.

TAULA 4
Comparativa de les farses de les fonts d'Aix de Provença

<i>Estrofa</i>	<i>BnF24954</i>	<i>Estrofa</i>	<i>Aix-Rouard</i>
13	Seignour Diou qu'avez fach lou mond, et nous tirar d'infert pregond, per lou merite de ton nom, recebe mon esprit amon.	13	Seignour Diou, qu'avez fach lou mond, et nous tiras d'infert pregond, per lou merit de vouestre nom, recebez mon esprit amon.
14	Sant Esteve premier martir per son seigneur vouguet mourir son amo a Diou recoumandet et per sous ennemis preguet
15	Quand aquest dich s'agenouillet ... et per sous ennemis peguet mon Diou Jèsus pardounas lour toutos mas penous et doulours.	14	Quand aguet dich, s'agenouillet; Puis, bouen exemple nous dounet; Car, per sous ennemis preguet, Et veici coumo eou accabet.
		15	Seignour Diou, plen de grand douçour, Diguèt lou Sant à soun Seignour, Mon bouen Jèsus, pardounas, lour, Toutos mas penous et doulours.

FONT: Elaboració pròpia.

La primera diferència significativa la tenim en l'estrofa 14 de BnF24954, que manca completament en les versions del segle XIX. Una altra diferència prou important és que l'estrofa 15 de BnF24954 està composta per alguns versos de l'estrofa 14 i de la 15 de les edicions referenciades abans. Amb tot això podem pensar dues situacions per a cada manuscrit:

19. Étienne ROUARD, *Notice sur la bibliothèque d'Aix, dite de Méjanès*, 1831.

20. Pontier d'AIX, *Leis planchs de sant Esteve*, 1819.

a) En el cas del BnF24954, el copista mescla els textos de les estrofes 14 i 15 de l'original o en treu una còpia d'una altra transcripció prèvia amb aquests errors.

b) Aix i Rouard obliden copiar l'estrofa 14 de BnF24954 i tenen completes les estrofes 14 i 15. Llavors tenim que ambdós autors cometen els mateixos errors, cosa poc probable i que ens fa pensar que Rouard es pot haver basat en la transcripció d'Aix, ja que si hagués consultat l'original, hauria copiat l'estrofa que els manca. Una altra possibilitat seria que ambdós autors copiessin els seus textos d'una altra transcripció avui perduda, cosa improbable, ja que Aix ens diu que és tal com es troba en l'*usuel* de l'església metropolitana d'Ais de Provença, és a dir, copia de la font original.²¹

Per tant, es pot concloure que:

— Rouard emprà el mateix text que Aix o el repeteix, ja que ambdues transcripcions són idèntiques i la descripció sobre com es desenvolupava aquest cant de l'epístola a Ais de Provença és una parafrasi que fa i completa sobre el text d'Aix.

— Aix no coneixia la transcripció BnF24954, ja que si l'hagués emprat per escriure la seva, hauria inclòs l'estrofa que li manca i no hauria escrit complets els dos versos (14 i 15) que conformen l'estrofa 15 de BnF24954.

— Vist tot això, prenc com a referència de l'epístola farcida de sant Esteve que es cantava a Ais de Provença el 1655 el text publicat per Aix i que anomenaré amb el codi AIai.

Hi ha dues fonts d'Occ-X vinculades a Fra-X. Una d'elles, Riols, és un *Livre de Raison* que va escriure Bernard Cabrol, des del 1597 al 1620, el mossèn de la localitat de Riols, en el qual aquest capellà anotava diversos sermons, pregàries, etc. Mossèn Cabrol també hi va escriure el text de l'epístola farcida de sant Esteve i altres actes que realitzava en la parròquia de Sant Pere de Riols, una població situada entre Montpeller i Tolosa. La importància d'aquest text és que, tot i pertànyer al grup que utilitza la melodia del *Veni creator spiritus*, amb les variacions pertinents (no hi ha la música però el text és el d'aquesta família), també incorpora els primers quatre versos de la font MObm120a, i que es poden cantar fent un *contrafactum* de la melodia de l'himne *Veni creator spiritus*. La incorporació d'aquests versos d'aquesta Única en la font procedent de Riols ens indica, doncs, que la font de Saint-Guilhem-le-Désert no és tan sols un fet anecdòtic sinó que era coneguda i, com veiem, parcialment practicada gairebé tres-cents anys després de ser copiada en el manuscrit de Saint-Guilhem-le-Désert, en una petita població a una vuitantena de quilòmetres de distància:

Entendes toutz comunament
De sanct Esteve lou turmen,
Que a suffert tant doussamen,
Per servy Dieu omnipoten.

21. Pontier d'AIX, *Leis planchs de sant Esteve*, 1819, p. 11.

Lectio Actuum.

Aqueste licsou que direm
 Delz ditz delz Apostoulz trairem;
 Lou dit sanct Luc recomptarem,
 De sanct Esteve parlarem.

En referència a l'epístola de Riols, aquesta la trobem transcrita per J. Sahuc el 1897 a «Un livre de Raison», *Bulletin de la Commission Archéologique de Narbonne* (1r semestre 1897), p. 221-278. L'única informació que en tenim és, doncs, la publicació en aquesta revista, ja que la recerca del text original ha resultat infructuosa. Per tant, es pren com a font de Riols la publicació d'aquesta epístola.

L'altra font que vincula els dos *stemmata* d'epístoles en occità la trobem en el manuscrit BnF754. La seva epístola farcida està relacionada amb dues fonts ben diverses: MObm120a i AIm14, ja que incorpora les primeres estrofes que donen inici a ambdues fonts. Aquest fet ens indica que qui va escriure el model d'aquesta epístola era coneixedor de la font AIm14, que data del segle XIV i de la font de l'arquetip Fra-X, MObm120a, que data del segle XIII. Aquesta mostra també és important pel fet que incorpora, com ho fa la de Riols, l'estrofa que es considera una traducció del francès i confirma que els versos *Entendez tout comunament* eren coneguts i, per tant, la font MObm120a era més que una mera traducció i que, potser si bé no es cantava en la seva música, es coneixia i es cantava la seva primera estrofa en l'altra família fent el *contrafactum* abans indicat. Com es pot veure, aquesta font uneix les tres estrofes que fan de pròleg de les diferents mostres d'epístoles farcides en occità: en primer lloc, la de la font AIm14; en segon lloc, la de la font MObm120a, i, seguidament, segueix el text de l'epístola farcida del grup que Víctor Saxer defineix com *Sesta lesson*,²² que són les que es basen en la melodia de l'himne *Veni creator spiritus*.

Seses senhors es aias pat
 so que nou direm ben escoutas
 quar la leyson es de uertat
 e non mot de falcetat.

Entendet tot cuminalment!
 Mostrar-uos uoll apertament,
 de Sant Esteue lo torment,
 que sufrit mort mot dosament.

Sesta leyso que ligirem
 dels Faits dels Apòstols trayrem.
 Lo dit Sant Luc recomptarem
 de Sant Esteue parlarem.

22. VICTOR SAXER, «L'épître farcie de la Saint-Étienne "Sesta Lesson": inventaire bibliographique», *Provence Historique*, vol. 23, fasc. 93-94 (1973), p. 318-326.

Amb aquestes dades podríem pensar que la font BnF754 provindria de la zona situada entre Saint-Guilhem-le-Désert i Ais de Provença, ja que conté una estrofa de cadascuna de les fonts i alhora segueix la tendència general de les epístoles en occità, les de l'*stemma* font Occ-X, a la qual també pertany AIm14.

Tal com s'ha assenyalat anteriorment, la incorporació dels versos de la primera estrofa de MObm120a en les fonts Riols i BnF754 ens mostra que l'epístola conservada a Montpeller, considerada una Única i traducció d'una font en francès, era coneguda, ja que les dues fonts, Riols i BnF754, no incorporen els mateixos versos, sinó que adapten l'estrofa de cinc versos de l'original a una de quatre versos per poder encaixar amb l'estrofa musical del *Veni creator spiritus*. Els quatre versos són diferents en les dues fonts Riols i BnF754, tal com es pot observar en la taula 5. Per tant, una no deriva de l'altra, de manera que es referma la idea que, com a mínim, el text de la primera estrofa de la mostra MObm120a era conegut i practicat.

TAULA 5
Comparativa de la primera estrofa de MObm120a, Riols i BnF754

<i>MObm120a</i>	<i>Riols</i>	<i>BnF754</i>
Entendes tug cominalmen!	Entendes toutz comunament!	Entendet tot cuminalment!
Mostrar-uos uuuel apertamen,	De Sanct Esteve lou turmen,	Mostrar-uos uoll apertament,
de Sanc Esteua lo turmen,	que a suffert tant doussamen	de Sant Esteue lo torment,
que sel sofrí mont dousamen	per servy Dieu omnipoten.	que sufrít mort mot dosament.
per amor Dieu omnipoten!		

FONT: Elaboració pròpia.

En la família Occ-X del diagrama de filiacions (figura 1), tenim la font TOm927, un volum que es troba a la biblioteca municipal de Tours. Aquest còdex incorpora un fragment sense música de l'epístola que va ser inserida en l'espai en blanc d'un foli en una data posterior a la factura del volum. Tal com indica Saxer, seguint l'escrit de Delisle,²³ el volum que conté aquesta epístola prové del monestir femení de Marmoutier, però les seves monges l'havien adquirit el 1716 a Tolosa juntament amb altres manuscrits procedents de la biblioteca de la família Lesdiguières. Es desconeix d'on i quan dita família havia obtingut aquest volum, però el text de l'epístola es pot ubicar en la zona dels manuscrits que contenen les epístoles de l'arquetip Occ-X: la zona meridional de França.²⁴

En referència a l'epístola farcida de sant Esteve que es cantava a Agen, cal aclarir diferents aspectes sobre si realment va existir o no. D'aquesta epístola podem trobar tres vies d'investigació:

23. Victor SAXER, «L'épître farcie de la Saint-Étienne "Sesta Lesson": édition critique et étude historique», *Provence Historique*, vol. 24, fasc. 98 (1974), p. 429; Léopold DELISLE, «Note sur le manuscrit de Tours refermant des drames liturgiques et des légendes pieuses en vers français», *Romania*, vol. 2 (1873), p. 91-95.

24. Victor SAXER, «L'épître farcie de la Saint-Étienne "Sesta Lesson": édition critique et étude historique», *Provence Historique*, vol. 24, fasc. 98 (1974), p. 443.

a) En general, la bibliografia que tracta aquesta epístola se centra en la transcripció que va fer François Just-Marie Raynouard en el segon volum del *Choix des poésies originales des troubadours*, del 1817, que ja hem tractat en estudiar les mostres de la d'Ais de Provença de 1655.²⁵

b) Jean Florimond Boudon de Saint-Amans, un autor d'abast més local que Raynouard, va publicar el text de l'epístola farcida de sant Esteve d'Agen en la seva obra *Essai sur les antiquités du département de Lot-et-Garonne*, l'any 1859.²⁶

c) D'altra banda, Victor Saxer va afirmar que aquesta epístola farcida no va existir mai, argumentant que es tractava d'un error de lectura i que Raynouard va confondre el nom de dues poblacions: la ciutat francesa d'Agen, per la població catalana d'Àger, de la qual també es conserva una epístola farcida de sant Esteve (Bc1000).²⁷ Saxer també va indicar que aquest suposat error va anar passant posteriorment d'autor a autor.²⁸

Davant d'aquesta asseveració de Saxer, comparo les mostres que ens han arribat de les epístoles d'ambdues poblacions, la d'Agen i la d'Àger (Bc1000) i les diferències són ben manifestes. Ja de bon inici, els autors que les han estudiat anomenen el volum en què es conserva cada font d'una manera diferent: l'epístola d'Agen provindria d'un processional i la d'Àger d'un leccionari. És a dir, dos llibres palesament distints i amb una funcionalitat litúrgica clarament diferenciada.²⁹

Una altra qüestió relativa al text de la mateixa epístola és que, en llegir la font d'Àger, constatem que aquesta té dues estrofes a mode d'epíleg que no inclou cap de les transcripcions de l'epístola d'Agen. A més, ambdues epístoles contenen paraules i versos diferents que no són deguts a errors de transcripció, tal com es pot veure en la taula 6, en la qual es comparen tres versions d'aquests textos: l'epístola d'Àger (Bc1000) i dues transcripcions de la d'Agen: la realitzada per Saint-Amans i la de Raynouard.³⁰

25. François Just-Marie RAYNOUARD, *Choix des poésies originales des troubadours*, vol. 2, 1817, p. 146-151.

26. Jean Florimond Boudon de SAINT-AMANS, *Essai sur les antiquités du département de Lot-et-Garonne*, 1859, p. 175-177. Segons l'opinió d'Adolphe MAGEN al seu article «La complainte de Saint Étienne», a *Recueil des travaux de la Société d'Agriculture, Sciences et Arts d'Agen*, sèrie 2, part 1, 1861, p. 290, la transcripció de Saint-Amans no és molt curiosa en no aproximar-se suficientment al gascó, però, tot i això, nosaltres la tindrem igualment en compte, ja que aporta unes informacions molt interessants que han permès trobar l'original d'on ell va copiar el seu text.

27. Joan Maria MARTÍ MENDOZA, «Les epístoles farcides de sant Esteve en català: una aproximació musical», *Revista Catalana de Musicologia*, núm. xv (2022), p. 20, 22, 24 i 36.

28. Victor SAXER, «L'épître farcie de la Saint-Étienne "Sesta Lesson": édition critique et étude historique», *Provence Historique*, vol. 24, fasc. 98 (1974), p. 443-444.

29. Michel HUGLO, *Les livres de chant liturgiques*, 1988, p. 110, 111 i 122.

30. La transcripció del text d'Àger (Bc1000) és meva, però per a les dues versions de l'epístola d'Agen, he copiat literalment les realitzades per Saint-Amans i per Raynouard en els seus treballs ja referenciats en aquest article.

Podem observar que varien paraules, però també versos sencers entre les tres mostres. En negreta es pot constatar la variació més remarcable de cada fragment. Veurem que la versió de Saint-Amans és pròxima a les altres dues mostres, per exemple el primer vers de la segona estrofa de la taula 6, en què la transcripció de Saint-Amans comparteix l'inici amb Àger i el final amb la versió de Raynouard. En canvi, la versió d'aquest últim —basada en la mescla del text d'Ais de Provença i d'Àgen— i el text d'Àger (Bc1000) estan més allunyades entre elles.

TAULA 6
Comparativa dels textos atribuïts a Agen

<i>Leccionari d'Àger</i>	<i>Agen: Saint-Amans</i>	<i>Agen: Raynouard</i>
En contra el corren e van li feló libertinian, e li cruel cecilian, e ls altres d'alexandria.	Encontre lui corren e van, los fols Jousieux , Bertinians, e los crudels Cilicians, els aoutres Alexandrians.	Encontra el corren e van Los félions Losbertinians, E los crudels Cilicians, E 'ls autres Alexandrians.
Per ço que ha dit són tots irats , los fals jueus e an cridat: Prengam-lo que prou ha parlat e gitem-lo de la ciutat.	Per aquet dich son courroussats, Lous fols Jousieux e an cridat: Prengan-lou; qu'assez a parlat, E gitan-lo for la citat.	D'aisso foron fort corrossat Los fals juzieux, et an cridat: Prengam lo, que trop a parlat, Gitem lo for de la ciutat.
No s'i pot mays l'erguyl celar, lo sant prenen per turmentar . Fors la ciutat lo van gitar, e pensen lo d'apedregar .	No se pot plus l'erguelh calar, Lo Sant prenda per la penar, For la citat lo fan gitar, E coumençon à lapidar.	No se pot plus l'orguelh celar; Lo san prenen per lo penar; Deforas els lo van menar , Comensson a lo lapidar.
Senyer ver Déus qui fist lo món, e nos tragist d'infern pregon, e puy s nos dest lo teu sant nom, reep mon spirit a amon.	Senhor Diux, que fises lo mon, E nos trayes d'ifer pion, E pueys nos des lo teu sanct nom, Recep mon esperit a mon.	Senher Dieus, que fezist lo mont, E nos trayssist d'infer prion E nos domnest lo teu sant nom, Recep mon esperit amont.
O uer Déus payre gloriós, que l'fiyl donest a mort per nós , est mal que m fan perdola·lor, no n'ayan pena ni dolor.	Senhor Diux, ple de gran dossor, So dich lo ser à son Senhor, Lo mal que fan perdono·lor; Non ayan peno ni dolor.	Senher Dieus, plen de gran dossor, So dis lo ser a son senhor, Lo mal que m fan perdona lor, Non aian pena ni dolor.

FONT: Elaboració pròpia.

El fet que s'observin diferències importants entre les tres mostres i, especialment entre Àger (Bc1000) i les dues d'Àgen, demostra que tractem amb dues epístoles distintes, la d'Àger i la d'Àgen, i no d'una epístola sola, tal com pensava Saxer.

Llavors, es planteja el dubte de quina de les dues transcripcions, entre la de Saint-Amans i la de Raynouard, s'ha de prendre com a referent de l'epístola d'Àgen, la localitat francesa, ja que entre elles hi ha variacions en qüestions de paraules, en l'ordre d'aquestes dins els versos o fins i tot versos distintes, com s'ha pogut comprovar en observar la taula 6. A més, una altra diferència a afegir entre les dues versions d'Àgen és que la transcripció de Raynouard s'inicia amb una

estrofa a mode de pròleg i que també conté la mostra original d'Ais de Provença (AIm14) i que, en canvi, aquesta estrofa manca en la transcripció de Saint-Amans. En estudiar les dues transcripcions, es pot observar que les diferències entre ambdues són prou evidents en alguns punts i, per tant, cal resoldre aquest aspecte.

En cercar les fonts que originen cadascuna de les transcripcions s'obtenen diverses informacions que cal conèixer:

a) En la nota al peu número 3 de la pàgina 147 del segon volum de *Choix des poésies originales des troubadours*, Raynouard, tot referint-se al text de l'epístola que publica, diu el següent:

[...] Le texte du Planch de saint Esteve a été pris 1° sur un ms. du chapitre d'Aix en Provence; ce texte était joint à un vieux martyrologe recopié en 1318, et au sujet duquel on lisait dans le ms. même: *Anno domini 1318, capitulum ecclesiae Aquensis et... voluerunt et ordinaverunt quod martyrologium vetus scriberetur et renovaretur de novo*. 2° Sur un des processionnaires manuscrits du chapitre d'Agen.³¹

Així doncs, tal com podem llegir en aquesta nota a peu de pàgina del seu llibre,³² veiem que Raynouard ens indica que el text que publica com a exemple d'epístola farcida de sant Esteve en occità, l'ha extret de dues mostres: Ais de Provença (AIm14) i Agen, sense indicar quina part, ja sigui estrofa, vers o mot, prové de cada mostra. Es tracta, doncs, d'un text idealitzat, ja que mescla ambdues fonts.

b) D'altra banda, tenim que Saint-Amans, quan es refereix a l'origen del text de l'epístola que publica, ens indica la manera com aquest va ser obtingut:

La complainte ou l'épître farcie, ici rapportée, sans être aussi ancienne, peut être cependant du XIIe ou du XIIIe siècle. Le hasard d'abord, le zèle ensuite, nous l'ont transmise. L'abbé Xaupi,³³ archidiacre de Perpignan, mort doyen du collège de Navarre à Paris, homme érudit et curieux d'anciens manuscrits, avait eu d'un chanoine de la cathédrale d'Agen un vieux processionnaire, hors d'usage depuis des siècles, où ce précieux monument, ignoré jusqu'alors, se trouvait transcrit. Ayant rencontré, longtemps après Labrunie³⁴ à Paris, il le lui communiqua, et celui-ci s'étant empressé de le

31. François Just-Marie RAYNOUARD, *Choix des poésies originales des troubadours*, vol. 2, 1817, p. 146-151.

32. François Just-Marie RAYNOUARD, *Choix des poésies originales des troubadours*, vol. 2, 1817, p. CXLVII.

33. Joseph Xaupi (Perpinyà, 1688 - París, 1778) feu unes dissertacions a l'Acadèmia de Bordeus el 1751 i, segons Jacques CLÉMENTS, «Le Planch de Saint-Esteve et l'ordre social à Agen. Fin XIIe - début XIIIe siècle», *Revue de l'Agenais*, 111è any, núm. 4 (setembre-desembre 1984), p. 334, el seu sojorn a Agen és completament versemblant en trobar-se en la ruta entre Perpinyà i Bordeus.

34. Joseph Labrunie (Agen, 1733-1807) fou professor al col·legi de jesuïtes d'Agen, mossèn de Monbran i hereu dels documents del canonge Henri Argenton (Fons Labenaize, Argenton, Labrunie, Redays, Trinque, Bru i Poche dels Archives Départementales du Lot-et-Garonne, inventariat per Lucile Bourrachot).

copier, l'ajouta dans la suite aux mémoires d'Argenton,³⁵ qui n'en a jamais eu connaissance.³⁶

Veiem, doncs, que Saint-Amans ens descriu una situació en la qual dos personatges il·lustrats del segle XVIII es retroben i un d'ells, Joseph Labrunie, copia directament el text de l'epístola farcida de sant Esteve que està escrita en un vell processional d'Agen en possessió de mossèn Xaupí a París, i que ajunta el text a les memòries que estava preparant d'Argenton, un altre erudit de la Il·lustració d'Agen.

Joseph Labrunie, qui copia el text del processional d'Agen en poder de mossèn Xaupí, confirma aquest fet en una conferència que dona, segons el text que publica i amplia, a més de les anotacions de peu de pàgina d'Adolphe Magen, el 1861:³⁷

On chantait autrefois à la messe des planch o complaints, qui contenait l'histoire du Saint on faisait l'office. Celle de Saint Étienne, que j'ai transcrite et que je copiai en 1777 à Paris, d'après un Processional manuscrit de notre église, dont M. l'abbé Xaupy archidiacre de Perpignan, fit l'acquisition vers 1747, en est une preuve.

En aquest fragment, Labrunie ens confirma que ell mateix copia i transcriu un plany³⁸ de sant Esteve d'un antic processional d'Agen, l'any 1777.³⁹ Aquest processional estava en possessió de mossèn Xaupí, el qual l'havia comprat a un canonge d'Agen el 1747 (aprox.). Tal com indica Magen en la nota a peu de pàgina número 30 de la pàgina 232,⁴⁰ aquest plany al qual es refereix Labrunie és la mateixa epístola farcida de sant Esteve que va publicar Saint-Amans en el seu *Essai sur les antiquités du département de Lot-et-Garonne*:⁴¹

35. Henri Argenton (Agen, 1723-1780) fou el canonge de Saint-Caprais d'Agen i secretari del bisbe el 1749. Realitzà recerques i estudis històrics locals (Fons Labenaize, Argenton, Labrunie, Redays, Trinqué, Bru i Poche dels Archives Départementales du Lot-et-Garonne, inventariat per Lucile Bourrachot).

36. Jean Florimond Boudon de SAINT-AMANS, *Essai sur les antiquités du département de Lot-et-Garonne*, 1859, p. 174.

37. Joseph LABRUNIE, «Essais historiques et critiques d'Argenton sur l'agenais: les livres liturgiques de l'église d'Agen», a Adolphe MAGEN, *Recueil des travaux de la Société d'Agriculture, Sciences et Arts d'Agen*, 1861, p. 232; Jacques CLÉMENS, «Le Planch de Saint-Esteve et l'ordre social à Agen. Fin XIIe - début XIIIe siècle», *Revue de l'Agenais*, 111è any, núm. 4 (setembre-desembre 1984), p. 344.

38. En el manuscrit BnF24954, que transcriu música i text de l'epístola farcida de sant Esteve d'Ais de Provença, apareix titulada com a *Plans*. L'epístola d'Àger (Bc1000) surt titulada com a *Plant*. Això ens ajuda a pensar que l'epístola farcida de sant Esteve era anomenada o coneguda com a *Plany*.

39. Alice Mary COLBY-HALL, «Chant grégorien et liturgie latine dans un manuscrit méconnu de l'abbaye de Saint-Guilhem-le-Désert», *Études Héraultaises*, vol. 37-38 (2008), p. 24.

40. Joseph LABRUNIE, «Essais historiques et critiques d'Argenton sur l'agenais: les livres liturgiques de l'église d'Agen», a Adolphe MAGEN, *Recueil des travaux de la Société d'Agriculture, Sciences et Arts d'Agen*, 1861, p. 232.

41. Jean Florimond Boudon de SAINT-AMANS, *Essai sur les antiquités du département de Lot-et-Garonne*, 1859, p. 174.

Cette complainte que nos lecteurs pourront lire à la suite de cette Dissertation, a été donnée par Saint-Amans dans sa *Septième notice* sur les *Antiquités du département de Lot-et-Garonne*, avec une traduction rimée qui en reproduit heureusement le rythme, la simplicité et le nature.

Una vegada coneguts tots aquests aspectes i comparades les dades, emprenc la recerca del document del qual Saint-Amans ens diu que va extreure l'epístola i que va ser escrit per Labrunie el 1777. El fons 91-J dels Archives Départementales du Lot-et-Garonne d'Agen conté la documentació i els escrits d'Argenton, Labrunie i Saint-Amans, entre altres. En el manuscrit 91-J-3 d'aquest fons trobo la còpia del text de l'epístola farcida del processional original d'Agen i del qual Saint-Amans ens diu que va extreure l'epístola i que va ser escrit per Labrunie el 1777. En la figura 2 podem llegir com Labrunie indica que encara es cantava al segle XV a la missa del dia de Sant Esteve a la catedral, tot i que a l'índex del suplement que va publicar ens informarà que es cantava en lloc de la missa.

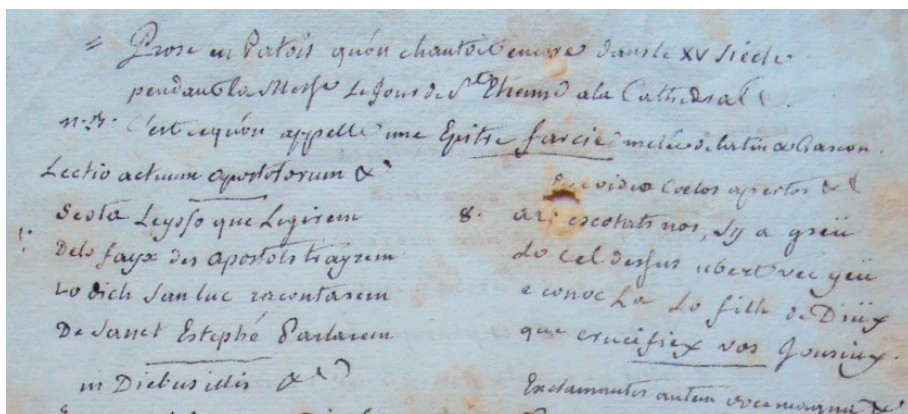

FIGURA 2. Indicacions i estrofes 1 i 8 de l'epístola farcida d'Agen copiada per Labrunie el 1777.

FONT: Archives Départementales du Lot-et-Garonne d'Agen 47. Cote 91-J-3. Supl. 2v.

Finalment, un cop trobat el manuscrit original de Labrunie, reviso i comprovo les seves característiques: observo que no té l'estrofa d'introducció a mode de pròleg, i, per tant, queda descartada la transcripció de Raynouard comentada anteriorment. Observo que, tot i que la còpia de Saint-Amans conté alguns errors de transcripció, aquests no afecten la comparativa de la taula 6.

Al final del text de l'epístola farcida, és el mateix Labrunie qui ens indica que la va copiar d'un processional l'any 1777 (figura 3), ja que escriu «Elle est notée dans le Processional dont je l'ai tirée en 1777».

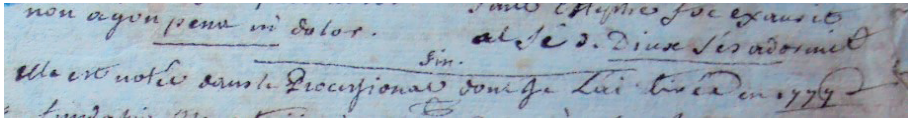

FIGURA 3. Anotació de la data de la còpia del processional (no de la transcripció al document actual).

FONT: Archives Départementales du Lot-et-Garonne d'Agen 47. Cote 91-J-3. Supl. 2v.

Davant de tot això i després d'aquesta troballa, desestimo finalment l'opinió de Saxer i afirmo que l'epístola d'Agen sí que va existir i que, a manca de l'original i segons els testimonis de la seva procedència, prendré com a base la còpia/transcripció de Labrunie com a font de l'epístola farcida de sant Esteve d'Agen al segle xv. Així doncs, aquesta és la versió que a partir d'ara anomenaré AGad91J3.

Com es pot veure en la figura 2, les estrofes en llengua vernacle estan numerades. Aquesta numeració indica l'ordre de cantar el text vernacle, ja que hi ha un intercanvi en l'ordre entre les farses de les estrofes 11 i 12. En canvi, els textos originals llatins estan ubicats correctament. No se sap si aquest error de còpia ja estava en l'original o el feu Labrunie en el moment de copiar-la, però ell mateix deixa constància d'aquest canvi de posició de les estrofes en llengua vernacle, ja que, a peu de pàgina, sota de l'estrofa 14 escriu: «Note: Il faut la lire selon les chiffres» (figura 4).

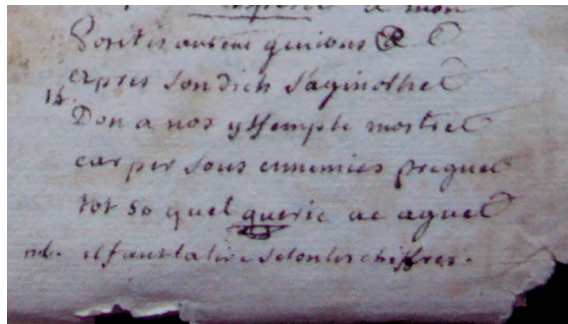

FIGURA 4. Nota de Labrunie.

FONT: Archives Départementales du Lot-et-Garonne d'Agen 47. Cote 91-J-3. Supl. 2v.

Tenim una altra font de l'epístola farcida de sant Esteve en occità que ens ha arribat desordenada i, a més, incompleta. Es tracta del text conservat de Frejús FRm1. Seguint Saxer, l'ordre de les estrofes és el següent: 1-2-3-4-8-7-9-5-10-12-13-16-14-17-11, de les quals, les estrofes 8 i 11 foren inserides posteriorment i en lloc erroni pel mateix copista quan veié que les havia oblidat. Tot i això, també manquen les estrofes 6 i 15. És fruit d'un nou oblit o ja mancaven a l'original d'on va ser copiada aquesta epístola? Tornant a l'estudi de Saxer, tenim que aquest autor ens indica que és probable que aquestes manquessin ja a l'original, ja que

l'amanuense les hauria inserit, tal com va fer-ho amb les altres dues que havia oblidat. El mateix autor també dona una explicació molt plausible del perquè està tan desordenada aquesta epístola: segons ell, les estrofes estaven escrites per parelles en disposició horitzontal i distribuïdes en tres cares. Segons Saxer, l'error es-taria en el fet que el copista les llegí en sentit vertical com si es tractessin de dues columnes per pàgina, en lloc de fer-ho de manera horitzontal.⁴²

En referència a l'epístola de Carcassona, tenim el llibre de Brunel, edició de 1973, p. 26, en què descriu breument el fragment i no s'indica si hi ha música. Saxer, 1973, p. 322, ja informa de la pèrdua del fragment. En la recerca s'ha trobat que, el 1889, Meyer va publicar una transcripció del text a «La plainte de Notre-Dame - L'Ave Maria paraphrasé - Trope de Saint-Étienne», *Romania: recueil trimestriel consacré à l'étude des langues et des littératures romanes*, t. 28, p. 426-433,⁴³ i que és l'única mostra que ens ha arribat d'aquesta epístola i que es prendrà com a font a manca d'un original. Malauradament, tampoc no va indicar si hi havia la música del text.

Tant l'epístola d'Agen, com la de Carcassona i la de Riols són tres fonts retrobades i que passen a formar part del corpus d'epístoles farcides de sant Esteve en occità.

LA MÚSICA

En la taula 7 tenim les característiques més importants de les fonts musicals en occità.

TAULA 7
Característiques musicals de les fonts en occità

	<i>Notació</i>	<i>Pauta</i>	<i>Claus</i>	<i>Àmbit</i>	<i>Alteració</i>	<i>Custos</i>
BnF24954	Particular	Pentagrama	Do 4a	Fa ₃ - mi ₄	Becaire al si	No
MObm120a	Aquitana de transició a quadrada	Pentagrama	Do 3a (a partir del foli 14r, en tots els pentagrames)	Sol ₃ - sol ₄	No	Sí
MObm120b	Aquitana de transició a quadrada	Pentagrama	Do 4a i do 3a	Mi ₃ - fa ₄	No	Sí

FONT: Elaboració pròpia.

42. Victor SAXER, «L'épître farcie de la Saint-Étienne "Sesta Lesson": édition critique et étude historique», *Provence Historique*, vol. 24, fasc. 98 (1974), p. 449-450.

43. Vaig contactar amb els Archives Départementales de l'Aude per saber si aquest document s'havia retrobat però, en data 9 d'agost de 2016, la direcció confirma que aquest document malauradament continua perdut. Per la informació aportada per l'arxiu, aquesta mostra havia estat emprada com a coberta d'un lligall notarial. Una visita posterior a l'arxiu, per cercar el document amb una indicació topogràfica, tampoc no va donar resultats positius i es constata la pèrdua del fragment.

Malauradament, no és possible establir cap tipus de filiació musical entre les tres mostres de farsa occitana amb música que ens han arribat, excepte que les fonts MObm120b i BnF24954 pertanyen a la mateixa família tant musicalment com textual. Ambdues mostres pertanyen a l'arquetip Occ-X i posen la farsa en música amb unes adaptacions/variacions de la melodia de l'himne *Veni creator spiritus*, essent MObm120b la melodia més ornamentada (exemple 1). Aquesta mostra té tot el text amb música, tant el llatí propi de la *lectio* com l'occità de la farsa. La seva notació és aqüitana tardana de transició, ja que el copista emprà tant elements propis de l'aqüitana tardana com figures pròpies de la notació quadrada, com succeeix en les clivis, les quals les trobem escrites en un tipus de notació o l'altra en frases musicals idèntiques.

Del manuscrit d'Ais de Provença BnF24954, solament tenim notació musical en la primera estrofa i en el primer verset de la segona estrofa, la qual cosa dona a entendre que a cada estrofa s'aplica la mateixa música. Això implica que sols podem fer una reconstrucció musical completa adaptant el text a la notació suggerida. Les dues mostres d'aquest arquetip estan en el vuitè mode, l'hipomixolidi, i la *lectio* és del tipus D.⁴⁴

Les epístoles en occità provinents de l'arquetip Occ-X comparteixen text i música amb les epístoles catalanes amb les petites variants característiques de cada llengua.

MObm120b
Se - sta ___ les - son que le - gi - - rem, dels Fatz _ dels A - pos - tols trau - rem,

BnF24954
En la ___ lis - - son que ___ le - gi - rem, das _ Sants A - poues - tos ___ par - la - rem,

MObm120b
lo díg _ San_ Luch re - com - ta - - rem, de _____ Sanch Es - te - ue _____ par - la - em.

BnF24954
lou dich . de_ Sant luc con - - ta - rem, de _____ Sant Es - te - ve par - la - rem

EXEMPLE 1. Comparativa musical de la família Occ-X.
FONT: Elaboració pròpia.

44. Per conèixer la classificació de les *lectio* de sant Esteve i la seva distribució en l'Europa medieval, remetem a Joan Maria MARTÍ MENDOZA, «Las epístolas fardidas de san Esteban: una perspectiva», a Maricarmen GÓMEZ MUNTANÉ (ed.), *Santos y reliquias: Sonido, imagen, liturgia, textos*, 2022, p. 341 i 342.

La música que ens aporta MObm120a és completament diferent a la resta de mostres en occità, tant en la part del text de la *lectio* (tipus G) com en la part de la farsa, i es pot considerar com a Única. La música d'aquesta font també està en el vuitè mode, que és el més usual en el cant de l'epístola.

A

α α'

β β'

α'

En - ten - des tug co - mi - - nal - men! Mos - trar uos uuiel a - per - ta - - men,
de _ Sant Es - te - ua lo tur - men, que sel_ so - fri _ mont dou - sa - - men _
per _ a - mor Dieu om - ni - - po - ten! _

EXEMPLE 2. Distribució de melodies a MObm120a.
FONT: Elaboració pròpia.

Les estrofes d'aquesta epístola varien en nombre de versos. Generalment en té cinc i dues frases musicals que designem com A i B, amb dos hemistiquis cada una i acabant amb el segon hemistiqui de la frase A, és a dir: α - α' - β - β' - α' (exemple 2). Aquests hemistiquis s'adapten al text, repetint o eliminant notes segons la necessitat mètrica de cada vers. En el cas de les estrofes de menys o de més de cinc versos, l'estructura s'adapta al nombre d'aquests. Per exemple, en el cas d'estrofes de dos versos, com la número 15, l'estructura és β - α' . Quan està composta per tres versos, com la número 13, l'estructura de les frases és α' - β - α' . Quan les estrofes són de quatre versos, com l'estrofa número 9, l'estructura és α' - α' - β - α' . Per a l'estrofa de sis versos, com la número 10, l'estructura és α' - α' - α' - β - β' - α' i en el cas d'estar composta per set versos, com l'última estrofa, l'estructura musical és α' - α' - α' - β - β' - α' .

Queda pendent resoldre el dubte de si les fonts Riols i BnF754, que comparteixen els primers versos d'aquesta font Única, es cantaven amb la melodia de l'epístola MObm120a i fent la modificació que aplica aquesta en les estrofes de quatre versos (α' - α' - β - α') o es cantaven fent la paràfrasi musical del *Veni creator spiritus*. Cap de les dues mostres indica com es cantava, però si ens fixem en la resta del text d'ambdues, aquest és el de la família Occ-X, que és el que aplica la paràfrasi musical d'aquest himne. Personalment, i a manca de més proves, opino que ambdues epístoles es cantaven seguint la paràfrasi de l'himne *Veni creator spiritus*. Referma la meua idea el fet que la font BnF754 conté també la primera estrofa de la mostra AIm14, una altra font que, segons la informació que ens ha

arribat de la interpretació de l'epístola farcida de sant Esteve a Ais de Provença, es cantava parafrasejant la música d'aquest himne.

EL TEXT

Com a element destacable per a la filiació del text, tenim les dues versions del ms. 120 de la biblioteca municipal de Montpeller, que provenen, com s'ha explicat anteriorment, de dos arquetips completament diferents. MObm120a és la traducció d'un text francès procedent de l'arquetip FRA-X.⁴⁵ Segons Gaston Paris, la construcció d'algunes rimes demostren aquest fet, essent diferents de la resta d'epístoles conservades en occità, les quals deriven totes de l'arquetip Occ-X. En MObm120a trobem les estrofes amb un nombre variable de versos, element que l'aproxima més als cants de gesta i a les composicions dels *trouveurs*. En canvi, la resta de textos occitans segueixen la pauta de quarteta monorima més pròxima a les composicions dels trobadors.

En la taula 8 podrem observar les característiques principals quant al text i la seva disposició.

En aquest cas tenim gairebé completes totes les farses de les mostres, de manera que es pot prendre com a referència tant AIm14 com MObm10b. Cal tenir en compte que l'epístola d'Ais té una estrofa a mode de pròleg i la de Saint-Guilhem-le-Désert no la té, i a més té un vers de més en la quarta estrofa. Saxer pren com a model l'epístola de Saint-Guilhem-le-Désert.⁴⁶ Tot i que no està completa i tenint en compte aquestes diferències suara esmentades, segueixo l'exemple de Saxer, ja que és l'única de les dues mostres que conté música.

Quant a grau de similitud en l'estructura de composició de les epístoles que conformen la filiació de l'arquetip occità Occ-X, tenim que el cos de la farsa, sense pròleg ni epíleg (cap mostra occitana conté aquesta última estrofa) està compost per setze estrofes de quatre versos cadascuna, amb monorima consonant.

En la taula 9 podem veure les característiques individuals de cada epístola a mode general. Per a una anàlisi més acurada en l'estudi del text, remeto als treballs de Saxer i, especialment, a la *tesi di laurea* d'E. Tuninetti i a l'article de Spaggiari.⁴⁷

45. Gaston PARIS, «Une épître française de Saint Etienne copiée en Languedoc au XIIIe siècle», *Romania*, vol. 1, núm. 3 (1872), i *Romania*, vol. 10, núm. 37-38 (1881).

46. Victor SAXER, «L'épître farcie de la Saint-Étienne "Sesta Lesson": édition critique et étude historique», *Provence Historique*, vol. 24, fasc. 98 (1974), p. 451.

47. Victor SAXER, «L'épître farcie de la Saint-Étienne "Sesta Lesson": édition critique et étude historique», *Provence Historique*, vol. 24, fasc. 98 (1974), p. 423-467; Elvira TUNINETTI, *Le epistole farcite di Santo Stefano in lingua d'oc*, 1972; Barbara SPAGGIARI, «La poesia religiosa anonima catalana o occitanica», *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa: Classe di Lettere e Filosofia*, sèrie III, vol. VII, núm. 1 (1977), p. 219-250.

TAULA 8
Distribució del text de les epístoles en occità

	AGad9Ij3	Alm14	Alai	BnF24954	MObm120b	FRm1	BnF754	Riols	CCad	TOm927	MObm120a
Completa	Sí	No	Sí	No	No	No	No	Sí	No	No	Sí
Títol	No	No	Sí	Sí	Sí	No	No	Sí	No	No	Sí
Text llatí	Sí	No	Sí	No	Sí	No	No	Sí	Sí	No	Sí
Pròleg	No	Sí	Sí	Sí	No	Sí	Sí	Sí	No	No	Sí
Estrofes	—	1	1	1	—	1	2	1	—	—	2
Versos	—	4	4	4	—	4	8	4	—	—	12
Cos	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí
Estrofes	16	16	16	15	16	14	16	16	6	4	16
Versos	64	64	64	60	65	56	64	64	24	15	77
Epíleg	No	No	No	No	No	No	No	No	No	No	No
Estrofes	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Versos	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
General											
Monorim	Sí	Sí	Sí	Sí/No	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí
Tipus rima	Cons.	Cons.	Cons.	Cons.	Cons.	Cons.	Cons.	Cons.	Cons.	Cons.	Cons.
Tipus estrofa	Quart.	Quart.	Quart.	Quart.	Quart.-Quin.	Quart.	Quart.	Quart.	Quart.	Quart.	2,3,4,5,6 i 7
Nre. síl·labes/vers	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8

FONT: Elaboració pròpia.

TAULA 9
Caractéristiques individuelles de les epístoles en occità

<i>Caractéristiques individuelles</i>	
AGad91J3	<ul style="list-style-type: none"> — Epístola perduda. Es pren com a referència el text de Labrunie referenciat anteriorment. — Porta una breu explicació com a títol: <i>Prose en Patois qu'on chantait encore dans le xv siècle pendant la messe le jour du S. Étienne à la Cathedral.</i> — Conté l'incipit dels versicles llatins. — Indica <i>Suscipe</i> (<i>Biblia Vulgata</i>). — Intercanvi entre el text de les estrofes 11 i 12.
AIm14	<ul style="list-style-type: none"> — No porta títol. — No té text de la lectura en llatí. — Conté correccions posteriors.
BnF24954	<ul style="list-style-type: none"> — Títol: <i>Leis plans de Sant Esteve</i>. — Manca una estrofa i en fragmenta una altra, tal com s'ha comentat anteriorment. — Porta una explicació de com es desenvolupava el cant.
AIai	<ul style="list-style-type: none"> — Títol: <i>PLAINTS. Écrits en 1655, tels qu'on les chante aujourd'hui.</i> — Les versions de P. d'Aix i posteriors contenen el text llatí de l'epístola. És un afegitó de P. d'Aix o realment es trobava en l'<i>usuel</i> de 1655? — Indica <i>Suscipe</i> (<i>Biblia Vulgata</i>).
MObm120b	<ul style="list-style-type: none"> — Títol: <i>Epistola Beati Stephani Prothomartiris.</i> — Totes les estrofes són de quatre versos excepte la quarta, que en té cinc. — El foli 19 està mutilat en l'angle inferior dret i hi manca una part del text i de la música de l'estrofa 11 en el recto i l'estrofa 13 i part dels versicles llatins de l'estrofa 14 en el verso. — El text hi ha estat reescrit posteriorment. — Indica <i>Accipe</i> en lloc de <i>Suscipe</i>.
FRm1	<ul style="list-style-type: none"> — Títol: <i>De Sant Estienne. Isti uersi dicitur primo et per consequens alii, cum uersibus de epistola.</i> — Com s'ha indicat en el text, estrofes completament desordenades i manquen les estrofes 6 i 15. — El text té correccions posteriors. — La que seria la vuitena estrofa, que comença amb el vers «Ar escoutats [...]», acaba amb un vers particular i únic: hi trobem escrit «que en croç leuerun li iusyeu», en lloc de l'habitual «que crucufiets uos iousieux».
BnF754	<ul style="list-style-type: none"> — No incorpora títol, però en acabar diu «Ayso es la uida de Sant Esteue. Comensa cesta leyso que ligirem».⁴⁸ — Degut al fet que el còdex està mutilat en l'angle superior dret, l'epístola està incompleta. — No incorpora el text llatí original de l'epístola, igual que la font AIm14. — Incorpora els quatre primers versos del pròleg de MObm120a. — Incorpora l'estrofa que fa de pròleg a AIm14.

48. Barbara SPAGGIARI, a «La poesia religiosa anonima catalana o occitanica», *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa: Classe di Lettere e Filosofia*, sèrie III, vol. VII, núm. 1 (1977), p. 223,

TAULA 9 (Continuació)
Característiques individuals de les epístoles en occità

<i>Característiques individuals</i>	
Riols	<ul style="list-style-type: none"> — Títol: <i>Epistola beati Stephani</i>. En finalitzar el text indica: «Finis coronat opus». — Incorpora quatre versos de l'estrofa que fa de pròleg a MObm120a. — Conté els incipits de les frases llatines de l'epístola. — Diu <i>Accipe</i> i no <i>Suscipe</i>.
CCad	<ul style="list-style-type: none"> — No indica cap títol. — El copista, segons indica Meyer en la còpia que va fer, sols inclou els èxplicits dels textos llatins de l'epístola. — Està incompleta a partir de la sisena estrofa. Manquen els versos i el text llatí a partir d'aquesta. — Meyer no indica si contenia música o no, tot i que quan ens descriu el pergami diu que conté uns versos en provençal. Podem entendre, doncs, que no contenia música.
TOM927	<ul style="list-style-type: none"> — No té títol. — Està incompleta. Manca a partir del quart vers de la quarta estrofa. — Va ser afegida amb posterioritat, en una part en blanc del manuscrit.
MObm120a	<ul style="list-style-type: none"> — Títol: <i>Epistola Beati Stephani Prothomartiris</i>. — Indica <i>Accipe</i> i no <i>Suscipe</i>. — En general, les estrofes són de cinc versos, però pot variar de dos a set. — L'estrofa 3 està composta per dos tercets de rimes aaa i bbb.

FONT: Elaboració pròpia.

Cal destacar les característiques de les tres versions provinents d'Ais de Provença (AIm14, AIai i BnF24954). Totes tres tenen l'estrofa introductòria a mode de pròleg. L'epístola provinent de Frejús (FRm1) també té una estrofa a mode de pròleg, la qual el vincula a la gran família francesa Fr-Y, ja que els versos en són una traducció. També incorpora aquesta estrofa l'epístola en català Bc659.⁴⁹

A part d'aquestes mostres d'Ais de Provença i Frejús, i de les comentades anteriorment en tractar la seva filiació (Riols i BnF754), la resta estan mancades d'estrofa introductòria. Com a element característic comú en totes les mostres conservades tenim que cap d'elles presenta un epíleg.

Un punt interessant també que vincula totes les fonts Occ-X i per extensió totes les epístoles farcides de sant Esteve en català, amb la família d'epístoles en francès i en picard Fra-Y-a, és la inclusió de l'estrofa que conté el vers que, se-

indica que aquesta frase podria referir-se a l'epístola farcida de sant Joan. En els folis 49 bis, 49v-52r del manuscrit trobem copiada l'epístola d'AIm14 al segle XIX en la versió de Raynouard. Posteriorment fa una comparació amb la font d'Agen publicada per Saint-Amans, que hem vist en tractar l'epístola d'Agen a l'inici d'aquest article. Una segona mà en realitza la traducció al francès.

49. Joan Maria MARTÍ MENDOZA, «Les epístoles farcides de sant Esteve en català: una aproximació musical», *Revista Catalana de Musicologia*, núm. xv (2022), p. 29 i taula 7.

gons Saxer, precisament aglutina les epístoles farcides en occità i en català: «Sesta lesson» (MOBm120b), «Esta lizó» (Bc659), «Ceste lecon» (BnF375) i «Ceste leichons» (CAm0055):

TAULA 10
Comparativa de l'estrofa «Sesta lesson» en fonts en occità, català, francès i picard

<i>MOBm120b (occità)</i>	<i>Bc659 (català)</i>	<i>BnF375 (francès)</i>	<i>CAm0055 (picard)</i>
Sesta lesson que legirem dels Fatz dels Apòstols trairem. Lo dig San Luch recomtarem, de Sanch Esteue parlarem.	Esta lizó que ligerem, dels Fayts dels Apòstols la trayrem. Lo dit Sant Luch recontarem, de Sant Steue parlarem.	Ceste lecon c'on ci vous list Sains Lus l'apele qui l'a fist Fais des Apostles Ihesu Crist, Sains Esperites li aprist.	Ceste leichons c'on chi vous list, saint luc l'apellent qui le fist, Le Fait des Apotres de Ihesucrist, Saints Espirites li aprist.

FONT: Elaboració pròpia.

En observar la taula 10 veiem que la coincidència és important quant a establir un vincle en el text i no pas en la música, entre les epístoles en aquestes quatre llengües. La música, en el cas de les epístoles en occità Occ-X i en català Cat-Y, com s'ha tractat anteriorment, és una adaptació de l'himne *Veni creator spiritus*. En canvi, la línia melòdica de les farses en les fonts de les famílies Fra-Y-a i Fra-Y-a-Pic no pertany a aquest himne, sinó que són frases musicals diferents. La inclusió dels versos introductoris (taula 10) vincula les mostres en llengua vernacle de les zones més septentrionals amb les més meridionals.

CRONOLOGIA DE LES EPÍSTOLES FARCIDES DE SANT ESTEVE EN OCCITÀ

La cronologia de les mostres que contenen epístoles farcides en occità és molt extensa, si bé els manuscrits més tardans són còpies d'altres bastant anteriors, com la transcripció de Pontier d'Aix (AIAi), del segle XIX, que és còpia de l'Usuel d'Ais de Provença de 1665 i que, alhora, és una modernització de la del segle XIV, AIm14. El mateix succeeix amb la transcripció d'Agen de Labrunie, que ens aporta l'epístola del final del segle XII i principis del segle XIII.

TAULA 11
Cronologia de les fonts en occità

<i>Mostra</i>	<i>Datació</i>
FRm1	Finals s. XII - principis s. XIII
AGad91J3	Finals s. XII - principis s. XIII
MObm120a	1a. meitat s. XIII
MObm120b	1a. meitat s. XIII
TOm927	S. XIII
Alm14	<i>Post quem</i> 1375
BnF754	S. xv
CCad	S. xvi
Riols	Finals s. xvi - principis s. xvii
Alai	1655
BnF24954	Finals s. xvii - principis s. xviii

FONT: Elaboració pròpia.

La taula 11 ens mostra la cronologia de les fonts originals, tant les conservades com les que han generat una transcripció posterior.

En el diagrama temporal que segueix (figura 5), podem veure més clarament la distribució en el temps.

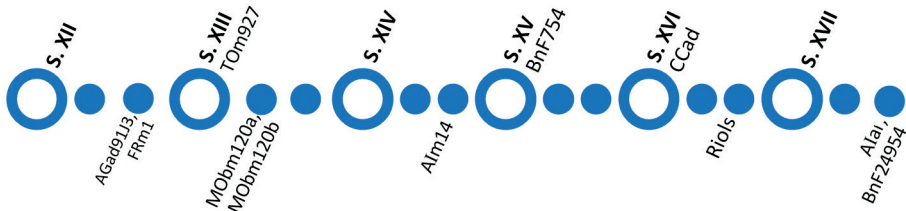

FIGURA 5. Diagrama temporal de les fonts en occità.
FONT: Elaboració pròpia.

Segons es pot veure en la figura 5, les fonts primàries es concentren gairebé totes entre finals del segle XII i durant el segle següent. Això ens fa pensar que és en aquest espai temporal quan les epístoles farcides de sant Esteve en occità tingueren la seva època de màxima esplendor, ja que concentra cinc de les nou mostres. També podríem incorporar la d'Ais de Provença Alm14, que en estar inclosa com un afegit al manuscrit que la conserva i mancada de música, ens podria fer pensar que la seva pràctica ja estava arrelada en la segona meitat del segle XIV i que possiblement els cantors sabrien el cant de memòria.

Un dels fets més destacables d'aquest grup d'epístoles ha estat la prolongació en el temps de la seva pràctica en l'església metropolitana de Saint-Sauveur d'Ais de Provença, on diversos testimonis, com hem vist, ens indiquen que encara es cantava en la primera meitat del segle XIX, sobrevivint a tantes prohibicions i regularitzacions d'aquest tipus de pràctiques, com ens ho demostren algunes fonts franceses i catalanes.⁵⁰

Tenim diversos testimonis de com es cantava l'epístola farcida de sant Esteve a la catedral d'Ais de Provença durant la primera meitat del segle XIX i com era aquest text.

Aix ens indica que «es canta actualment en la nostra església» (1819):

L'église d'Aix passe pour être aujourd'hui la seule qui observe encore constamment cette religieuse pratique, tant elle a toujours été attentive à conserver ses anciens et pieux usages. Voilà ce que nous pensons sur nos plaints de Saint Etienne, tandis que nous ne connaissions encore que ceux qu'on chante actuellement dans notre église, tels qu'ils sont écrits dans son usuel depuis 1655 [...].⁵¹

Rouard ens referma la seva pràctica encara el 1831: «Mais l'église d'Aix est la seule qui ait maintenu cet usage jusqu'ici, et il se pratique encore tous les ans le 26 décembre [...]».⁵² Per tant, i segons aquests testimonis, podem constatar que l'epístola farcida es cantà, com a mínim, fins l'any 1831, quan Rouard, bibliotecari d'Ais, escriu la seva obra. El que no se sap és quan es va deixar de cantar aquesta epístola farcida. Victor Saxer proposa que això degué succeir cap a la meitat del segle XIX en el context de l'ultramuntanisme litúrgic, seguint el corrent de Dom Guéranger, tal com succeí amb una bona sèrie d'antigues pràctiques litúrgiques a tot França. Afegeix que els abusos que es produïen en el moment del cant ajudaren a la seva desaparició.⁵³

Caldria preguntar-nos com era l'epístola que es cantava a Saint-Sauveur, la seu metropolitana d'Ais de Provença. Estava composta per 17 estrofes en lloc de les 16 (diferents entre elles) que ens han arribat avui dia? El cert és que es fa difícil inserir l'estrofa 14 que aporta el manuscrit BnF24954 en la posició que la trobem en la transcripció d'Aix, ja que trenca completament l'estructura dels versicles bíblics seguits d'una quarteta, que en aquest cas en serien dues. Aquesta resposta solament ens la podria donar la recuperació d'aquest *usuel* d'Ais o, si no és possible, l'aparició d'una transcripció completament fidedigna i que contingui l'estrofa 14 del manuscrit BnF24954 i els versos de la transcripció feta per Aix.

50. Joan Maria MARTÍ MENDOZA, «Les epístoles farcides de sant Esteve en català: una aproximació musical», *Revista Catalana de Musicologia*, núm. xv (2022), p. 19, 42 i 43.

51. Pontier d'Aix, *Les planchs de sant Esteve*, 1819, p. 11.

52. Étienne ROUARD, *Notice sur la bibliothèque d'Aix, dite de Méjanes*, 1831, p. 295-296.

53. Victor SAXER, «L'épître farcie de la Saint-Étienne "Sesta Lesson": édition critique et étude historique», *Provence Historique*, vol. 24, fasc. 98 (1974), p. 464.

L'EXPANSIÓ DE LA PRÀCTICA DE L'EPÍSTOLA FARCIDA EN OCCITÀ

El cromograma espaciotemporal de la figura 6 ens mostra la disposició de cada població o zona (BnF754) sobre el mapa, amb el nom en un color diferent per a cada segle. Les epístoles que encavalquen dos segles, tal com s'ha fet en la figura 5, s'han inserit en el segle més antic. Així, per exemple, aquelles que van de finals del segle XII a principis del segle XIII, les trobem en el color del segle XII.

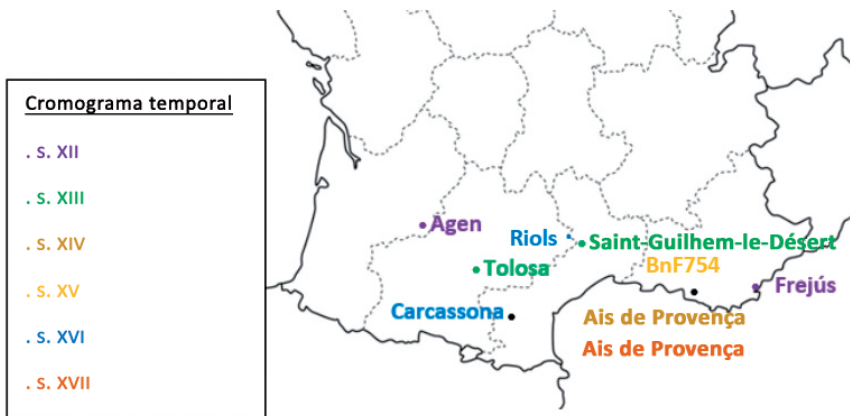

FIGURA 6. Cromograma espaciotemporal de les epístoles en occità.
FONT: Elaboració pròpia.

La procedència de les mostres en occità generalment és de ciutats importants, però desconexim l'origen de TOM927, BnF754 i CCad, per la qual cosa és impossible afirmar que la interpretació de les epístoles farcides de sant Esteve sols es practiqués en grans seus metropolitanes, donat que aquestes tres mostres podrien procedir d'una petita parròquia, com succeeix amb Riols. Per exemple i en referència a les dues mostres de Saint-Guilhem-le-Désert, hi ha autors que defensen que provenen de l'important abadia benedictina d'aquesta població.⁵⁴ En canvi, Léon Gaudin afirma que el leccionari on es troben ambdues epístoles farcides havia pertanyut prèviament a la parròquia de Sant Llorenç, de la mateixa població Saint-Guilhem-le-Désert.⁵⁵ De la mateixa opinió és A. M. Colby-Hall, la qual també indica que, pel seu contingut, el volum prové d'una parròquia.⁵⁶ Gaudin

54. Donatella NEBBIAI-DALLA GUARDA, «La bibliothèque de l'abbaye de Saint-Guilhem-le-Désert», *Études Héraultaises*, vol. 26-27 (1996), p. 77-84.

55. Léon GAUDIN, «Épîtres farcies inédites de la Saint-Etienne en langue romane», *Revue des Langues Romanes*, vol. 2 (1871), p. 133, n. 2.

56. Alice Mary COLBY-HALL, «Chant grégorien et liturgie latine dans un manuscrit méconnu de l'abbaye de Saint-Guilhem-le-Désert», *Études Héraultaises*, vol. 37-38 (2008), p. 25.

comenta que ambdues epístoles hi foren afegides posteriorment, però no se sap quan.⁵⁷ També es desconeix si aquestes es cantaren i, en aquest cas, si això succeí a la parròquia de Sant Llorenç, a l'abadia, en els dos llocs o en qualsevol altre.

En la figura 6 podem observar com el cant de les epístoles farcides de sant Esteve en occità abasta tota la part de l'Occitània francesa, la qual cosa aporta mostres de diferents parts de la seva geografia en el mateix espai de temps; per exemple, les mostres d'AGad91J3 i FRm1, que estarien en els extrems més oposats, essent de finals del segle XII i principis del segle XIII, respectivament.

La part central, tant geogràficament com temporal, l'ocupen BnF754, les dues epístoles del segle XIII de Saint-Guilhem-le-Désert, la de la font Riols, la del manuscrit de la zona de Tolosa T0m927 i l'epístola de CCad. Aquesta quantitat important de mostres provinents d'una mateixa zona i amb diferència de diversos segles entre elles, ens indica que la pràctica del cant de l'epístola farcida de sant Esteve a Occitània va ser molt popular i va perdurar en el temps, com ho trobem en les afirmacions d'Aix i de Rouard estudiades anteriorment, en les quals s'expliava la seva pràctica encara a la primera meitat del segle XIX.⁵⁸

Una mostra de la rellevància, l'expansió i l'assimilació del cant de l'epístola farcida de sant Esteve a Occitània, en la qual es parafraseja l'himne *Veni creator spiritus*, la trobem en el manuscrit Chigi 151 que es conserva a la Biblioteca Vaticana, que conté el *Misteri de Santa Agnès* en llengua occitana del segle XIV en els folis 69r-85v, i on trobem com el cant s'alterna amb l'entonació «in sonu Veni creator spiritus» quan l'arcàngel Rafel reprèn al diable (v. 769-772) i quan aquest arcàngel consola Santa Agnès (columna 85a): «Angelus [...] facit plantum in sonu illius romancii de sancto Stephano», cantant tres variacions de l'himne *Veni creator* (v. 1077-1084).⁵⁹ Com veiem, les indicacions del *Misteri de Santa Agnès* no fan sinó referir-se a la música de la farsa de l'epístola de sant Esteve provinents de l'arquetip Occ-X.

No obstant les mostres conservades, poc es coneix sobre com es desenvolupava el cant de l'epístola farcida de sant Esteve a tota la part occitana, exceptuant les indicacions del manuscrit BnF24954 i les publicacions d'Aix i Rouard sobre la interpretació a la ciutat d'Ais de Provença. Un estudi aprofundit dels ordinaris i dels *liber usualis* conservats potser podria aportar alguna informació més per conèixer com es duia a terme el cant de l'epístola farcida de sant Esteve: la roba específica i el color d'aquesta, l'ús de capes de seda i de ciris, la disposició dels cantants i els feligresos, l'hora i el lloc de la missa, etcètera. Aquestes informacions enriquirien encara més el coneixement de la seva pràctica en l'antiga Occitània.

57. Léon GAUDIN, «Épîtres farcies inédites de la Saint-Etienne en langue romane», *Revue des Langues Romanes*, vol. 2 (1871), p. 133.

58. Pontier d'AIX, *Leis planchs de sant Esteve*, 1819, p. 11; Étienne ROUARD, *Notice sur la bibliothèque d'Aix, dite de Méjanes*, 1831, p. 296.

59. Higiní ANGLÈS i PAMIES, *La música a Catalunya fins al segle XIII*, 1988 [1935], p. 311, n. 1; Alice Mary COLBY-HALL, «Chant grégorien et liturgie latine dans un manuscrit méconnu de l'abbaye de Saint-Guilhem-le-Désert», *Études Héraultaises*, vol. 37-38 (2008), p. 25.

BIBLIOGRAFIA

- AIX, Pontier d'. «Leis planchs de sant Esteve». *La Ruche Provençale*, vol. 2 (1819), p. 209-218.
— *Leis planchs de sant Esteve*. Marsella: Imprimerie de Joseph François Achard, 1819.
- ANGLÈS I PÀMIES, Higiní. *La música a Catalunya fins al segle XIII*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: Biblioteca de Catalunya, 1988 [1935].
- CLÈMENS, Jacques. «Le *Planck de Saint-Esteve* et l'ordre social à Agen. Fin XIIe - début XIIIe siècle». *Revue de l'Agenais*, 111e any, núm. 4 (setembre-desembre 1984), p. 341-352.
- COLBY-HALL, Alice Mary. «Chant grégorien et liturgie latine dans un manuscrit méconnu de l'abbaye de Saint-Guilhem-le-Désert». *Études Héraultaises*, vol. 37-38 (2008), p. 23-32.
- DELISLE, Léopold. «Note sur le manuscrit de Tours refermant des drames liturgiques et des légendes pieuses en vers français». *Romania*, vol. 2 (1873), p. 91-95.
- GAUDIN, Léon. «Épîtres farcies inédites de la Saint-Etienne en langue romane». *Revue des Langues Romanes*, vol. 2 (1871), p. 133-142.
- HUGLO, Michel. *Les livres de chant liturgiques*. Turnhout: Brepols, 1988.
- LABRUNIE, Joseph. «Essais historiques et critiques d'Argenton sur l'agenais: les livres liturgiques de l'église d'Agen». A: MAGEN, Adolphe. *Recueil des travaux de la Société d'Agriculture, Sciences et Arts d'Agen*. Série 2, part 1. Agen: Imprimerie de Prosper Noubel, 1861.
- LABRUNIE, Joseph; MAGEN, Adolphe. *Extraits des essais historiques et critiques d'Argenton sur l'agenais*. Agen: Imprimerie de Prosper Noubel, 1856.
- LUCHESI, Colette Orad. *Tre epistole farcite di Santo Stefano in francese. Tesi di laurea*. Dirigida per D'Arco Silvio Avalle. Universitat de Torí, 1973.
- MAGEN, Adolphe. «La complainte de Saint Étienne». A: *Recueil des travaux de la Société d'Agriculture, Sciences et Arts d'Agen*. Série 2, part 1. Agen: Imprimerie de Prosper Noubel, 1861, p. 289-294.
- «Les livres liturgiques de l'Église d'Agen, considérés comme monuments historiques. - IIe Dissertation de Labrunie, annotée». A: *Recueil des travaux de la Société d'Agriculture, Sciences et Arts d'Agen*. Série 2, part 1. Agen: Imprimerie de Prosper Noubel, 1861, p. 217-245.
- MARTÍ MENDOZA, Joan Maria. «Las epístolas farcidas de san Esteban: una perspectiva». A: GÓMEZ MUNTANÉ, Maricarmen (ed.). *Santos y reliquias: Sonido, imagen, liturgia, textos*. Madrid: Alpuerto, 2022, p. 313-344.
- «Les epístoles farcides de sant Esteve en català: una aproximació musical». *Revista Catalana de Musicologia*, núm. xv (2022), p. 9-47.
- MARTÍNEZ DE BIZCARGUI, Gonçalo. *Arte de canto llano y contrapunto y canto de órgano con proporciones y modos brevemente compuesta y nuevamente añadida y glosado*. Saragossa, 1538.
- MEYER, Paul. «Société agricole, scientifique et littéraire des Pyrénées-Orientales XIVe volume - Perpignan, 1867. In-8°, 256 pages et plusieurs planches». *Revue des Savantes des Départements*, IV série, vol. 5 (1er semestre 1867), p. 296-301.
- NEBBIAI-DALLA GUARDA, Donatella. «La bibliothèque de l'abbaye de Saint-Guilhem-le-Désert». *Études Héraultaises*, vol. 26-27 (1996), p. 77-84.

- PARIS, Gaston. «Épître farcie pour le jour de Saint-Étienne». A: EBERT, Adolf; WOLF, Ferdinand. *Jahrbuch für romanische und englische literatur*. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1862, p. 311-317.
- «Une épître française de Saint Etienne copiée en Languedoc au XIIIe siècle». *Romania*, vol. 1, núm. 3 (1872), p. 363-364.
- «Une épître française de Saint Étienne copiée en Languedoc au XIIIe siècle». *Romania*, vol. 10, núm. 37-38 (1881), p. 218-223.
- RAYNOUARD, François Just-Marie. *Choix des poésies originales des troubadours*. Vol. 2. Paris: Imprimerie de Firmin Didot, 1817.
- ROUARD, Étienne. *Notice sur la bibliothèque d'Aix, dite de Méjanes*. Paris: Firmin Didot frères, 1831.
- ROURA GÜIBAS, Gabriel. *Una nova versió de l'epístola farcida de Sant Esteve*. Girona: Masó, 1978.
- SAINT-AMANS, Jean Florimond Boudon de. *Essai sur les antiquités du département de Lot-et-Garonne*. Agen: Imprimerie de Prosper Noubel, 1859.
- SAXER, Victor. «Date et provenance d'un sacramentaire du XIIe s. conservé a Fréjus, Bibliothèque Municipale, Ms 1». *Scriptorium*, vol. 8 (1954), p. 289-290.
- «"Reconsidération" du manuscrit 1 de la Bibliothèque Municipale de Fréjus. Sacramentaire de la cathédrale». *Scriptorium*, vol. 12 (1958), p. 269-275.
- «L'épître farcie de la Saint-Étienne "Sesta Lesson": inventaire bibliographique». *Provence Historique*, vol. 23, fasc. 93-94 (1973), p. 318-326.
- «L'épître farcie de la Saint-Étienne "Sesta Lesson": édition critique et étude historique». *Provence Historique*, vol. 24, fasc. 98 (1974), p. 423-467.
- SPAGGIARI, Barbara. «La poesia religiosa anonima catalana o occitanica». *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa: Classe di Lettere e Filosofia*, sèrie III, vol. VII, núm. 1 (1977), p. 219-250.
- «La poesia religiosa anonima, qualche decennio dopo». A: BELTRAN PEPIÓ, Vicenç [et al.] (ed.). *Ramon Llull, els trobadors i la cultura del segle XIII*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2018, p. 193-218.
- TUNINETTI, Elvira. *Le epistole farcite di Santo Stefano in lingua d'oc. Tesi di laurea*. Dirigida per D'Arco Silvio Avalle. Universitat de Torí, 1972.